

الگوی ارتباطات بین‌المللی مردم ایران از منظر مقام معظم رهبری

نویسندگان: محمدرضا کوهکن^۱

تاریخ دریافت: ۹۷/۷/۸

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۱۲/۱۱

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و دوم، شماره ۸۲، بهار ۱۳۹۸

چکیده

انقلاب اسلامی ایران برای نیل به اهداف بلندش، در همه عرصه‌ها به مردم متکی بوده است؛ اما این مهم در عرصه بین‌الملل آن‌طور که باید محقق نشده است. این پژوهش هدف خود را پاسخ‌گویی به سؤال «الگوی ارتباطات بین‌المللی مردم ایران در تعامل با کنشگران بین‌المللی از منظر مقام معظم رهبری چیست؟» و احصای ابعاد و زوایای این الگو می‌داند. بدین منظور بر اساس جستجوی کلیدواژه‌ای و مراجعه به برخی سخنرانی‌ها و پیام‌های خاص ایشان، داده‌های پژوهش به دست آمد. سپس با استفاده از روش داده‌بنیاد متنی تحلیل، و مدل پارادایمی آن استخراج شد. بر اساس نظر رهبر معظم انقلاب، تمامی مردم ایران وظیفه دارند سطحی از نقش‌آفرینی جهانی را ایفا کنند. راهکارهای اجرایی ایشان برای نقش‌آفرینی جهانی مردم را می‌توان به دو دسته ارتباطات درون‌فردی و ارتباطات بین‌المللی تقسیم کرد. با توجه به منظومه فکری رهبر انقلاب به نظر می‌رسد تحقق تمدن اسلامی در سطح امت اسلامی و حفظ وحدت، اصلی‌ترین راهبردی است که برای رسیدن به اهداف انقلاب اسلامی می‌توان ترسیم کرد. برای تحقق این راهبرد نیز باید از دو راهکنش الگوسازی ایران (روش غیرمستقیم) و صدور انقلاب و برقراری ارتباط مستقیم بهره گرفت. سایر قالب‌ها و راهکارهای بیان شده، ذیل این راهبرد و راهکنش‌ها قرار می‌گیرند.

واژگان کلیدی:

ارتباطات بین‌الملل، آیت‌الله خامنه‌ای، تمدن نوین اسلامی، صدور انقلاب، داده‌بنیاد.

۱. دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (ع) تهران، Koohkan@isu.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسأله

مقدمه موضوع: انقلاب اسلامی ایران از همان ابتدای پیروزی متأثر از آموزه‌های اسلامی، خود را محدود در مرزهای ایران نمی‌دید و همواره به دنبال تحقق اهداف خود در بین ملت‌های دیگر بوده و هست. این مهم در اسناد بالادستی نظام و بیانات امامین انقلاب مورد تأکید فراوان قرار گرفته است. در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران در موارد متعددی به این مسأله اشاره شده که از آن جمله می‌توان به اصل ۱۵۴ قانون اساسی اشاره کرد، بر طبق این اصل «جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد. بنابراین در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند». همچنین سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی نیز بیان می‌کند: «جامعه‌ی ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: ... ۷- الهام‌بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی، توسعه‌ی کارآمد، جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره) ۸- دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت». در بند ۶۳ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه نیز بر «بهره‌گیری حداکثری از روش‌ها و ابزارهای دیپلماسی نوین و عمومی» تأکید شده است. امام خمینی نیز در موارد متعددی به این مسأله توجه داشته‌اند، از جمله: «ما باید در صدور انقلابمان به جهان کوشش کنیم و تفکر اینکه ما انقلابمان را صادر نمی‌کنیم، کنار بگذاریم؛ زیرا اسلام بین کشورهای مسلمان فرقی قائل نمی‌باشد و پشتیبان تمام مستضعفین جهان است» (صحیفه نور، ۱۲، ۲۰۲).

آیت‌الله خامنه‌ای نیز از سال‌های پیش از رهبری و حتی پیش از انقلاب این مسأله را مورد توجه قرار داده‌اند و البته این توجه در دوران رهبری ایشان و مخصوصاً در چند سال اخیر به اوج خود رسیده است. در اندیشه ایشان انقلاب اسلامی ایران به دنبال تشکیل حیات طیبه اسلامی، یا به تعبیر دیگر تمدن نوین در سطح جهان اسلام است که از دو بعد فردی و اجتماعی تشکیل می‌شود و دنیا و آخرت انسان‌ها را تأمین می‌کند و هدف غایی آن تزکیه مردم جهان است (۱۳۶۸/۱۱/۱۲، ۱۳۶۹/۱۰/۱۰، ۱۳۷۰/۸/۱، ۱۳۷۴/۷/۲۲ و ۱۳۹۴/۱۰/۸). از طرف دیگر این انقلاب همواره بر مردم، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان خود، تکیه داشته است، لذا نقش‌آفرینی مردم ایران

در این خصوص اهمیت فراوانی دارد.

علی‌رغم آرمان‌های جهانی انقلاب اسلامی و تأکیدات رهبران انقلاب مبنی بر شناخت و انجام وظایف در عرصه بین‌الملل توسط مردم، هنوز بسیاری کسانی که این آرمان را فهم نکرده‌اند و در خصوص حضور جمهوری اسلامی در خارج از مرزهای جغرافیایی خود ابهام دارند. همچنین بسیاری کسانی که این آرمان را فهم کرده و پذیرفته‌اند، اما این وظیفه را متوجه خود نمی‌دانند و در نتیجه وظایف سنگینی که باید تاکنون انجام می‌شد، آن چنان که باید انجام پذیرفته است. پژوهش پیش‌رو این مسأله را از دیدگاه مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار داده است.

ضرورت موضوع: برای دستیابی اهدافی که پیش‌تر ذکر شد، رهبر انقلاب همواره توجه جدی به مردم داشته، امتیاز نظام جمهوری اسلامی را اتکا به مردم دانسته و بر لزوم مشارکت مردم در اداره نظام و تحقق اهداف آن تأکید کرده است (۱۳۸۸/۱۱/۶ و ۱۳۹۳/۱۱/۲۹). در مجموع می‌توان نتیجه گرفت همان‌گونه که مردم ایران نقش محوری در عرصه‌های گوناگون این انقلاب داشته‌اند، در عرصه بین‌المللی نیز نقش مؤثری می‌توانند و باید ایفا کنند؛ نقشی که هرچند رهبران انقلاب اسلامی آن را بیان کرده‌اند، اما برای مردم کمتر مطرح شده و توسط محققان کمتر مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است.

اهمیت موضوع: در این مقاله به دنبال این هستیم که ضمن احصای وظایف مردم ایران در قبال مسائل بین‌المللی و مردم سایر کشورها از منظر مقام معظم رهبری، به‌عنوان سیاست‌گذار و راهبر اصلی این انقلاب، به الگوی ارتباطات بین‌المللی مردم ایران از منظر ایشان دست‌یابیم. این پژوهش با کاویدن اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی، به ابعاد نقش‌آفرینی مردم در عرصه بین‌الملل از منظر ایشان می‌پردازد، علل آن را ذکر می‌کند، اصول حرکت را به مخاطب می‌گوید، تکلیف را می‌شناساند و حتی بعضاً قالب‌های عملی را هم به او می‌آموزد. لذا امید است پژوهش پیش‌رو گامی هرچند کوچک در راستای تفهیم آرمان‌های جهانی انقلاب اسلامی و شناساندن تکلیف عموم مردم و نخبگان ایرانی به آن‌ها در عرصه ارتباطات بین‌المللی برداشته باشد. پیش از پرداختن به وظایف مردم ایران در حوزه بین‌الملل از منظر رهبر انقلاب، ابتدا لازم است با هدف‌گذاری و نقشه راه انقلاب اسلامی از منظر ایشان آشنا شویم.

مسأله اصلی: مقام معظم رهبری به‌عنوان ولی‌فقیه و راهبر امت اسلامی نظراتی دارد که باید شناخته شده و در تمامی فعالیت‌ها سرلوحه قرار گیرد. نظرات ایشان در حوزه‌های مختلف به‌گونه‌ای است که می‌توان گفت یک کل یکپارچه را تشکیل می‌دهد، چیزی

که از آن به «منظومه فکری» تعبیر می‌شود. فرمایشات معظم له از نظام هماهنگی برخوردار است، به گونه‌ای که اجزایش یک کل نظام‌مند را تشکیل می‌دهد که ادامه‌دهنده گفتمان فکری علمای گذشته و استمرار بخش گفتمان امام خمینی (ره) است و با رویکرد اجتهادی به مسائل معاصر می‌پردازد (خسروپناه، ۱۳۹۶). از جمله حوزه‌های مهم که ضرورت دارد اندیشه رهبری با در نظر گرفتن به منظومه فکری یکپارچه ایشان تبیین گردد، حوزه بین‌الملل و نقش‌آفرینی مردم در این حوزه است. برای حصول این مسأله، چیستی الگوی ارتباطات بین‌المللی مردم ایران در تعامل با کنشگران بین‌المللی از منظر مقام معظم رهبری به‌عنوان سؤال اصلی پژوهش در نظر گرفته شد.

نحوه سازمان‌دهی مقاله: جهت پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، روش داده بنیاد متنی و مدل ۶ مقوله‌ای پارادایمی برای تحلیل داده‌ها انتخاب شد تا بیانات رهبر معظم انقلاب ذیل این مقولات دسته‌بندی شده و روابط آن‌ها با یکدیگر مشخص گردد.

۲- ادبیات موضوع و پیشینه پژوهشی

۲-۱- ادبیات نظری ارتباطات بین‌المللی

«ارتباطات بین‌المللی» به مفهوم امروزی و علمی خود، در دهه‌های اخیر و مخصوصاً پس از جنگ جهانی دوم مورد توجه فراوان قرار گرفت و رشد یافت. بسیاری آن را زائیده علم روابط بین‌الملل می‌دانند. دانشمندان تعاریف مختلفی برای ارتباطات بین‌المللی ذکر کرده‌اند؛ معتمدنژاد ارتباطات بین‌المللی را در یک معنای عام، ارتباطات بین دو یا چند طرف [ملت‌ها، دولت‌ها و سازمان‌ها] که در مناطق جغرافیایی مختلفی قرار دارند، تعریف می‌کند (بشیر، ۱۳۹۳، ص ۶۴). مولانا در یک تعریف کامل‌تر، آن را یکی از موضوعات گفتارها، اعمال، برداشتها یا تکنولوژی می‌داند، آن هنگام که با برنامه‌ریزی یا از روی تصادف بر اذهان افراد خصوصی، مقامات یا گروه‌های کشورهای دیگر تأثیر می‌گذارد (بشیر، ۱۳۹۳، ص ۶۳). برخی آن را به جنبه سیاسی مربوط می‌دانند (بشیر، ۱۳۹۳، ص ۶۴) و برخی از جنبه قراردادی، قانونی و حقوقی به آن پرداخته‌اند (اکبری و اولیایی، ۱۳۹۵، ص ۱۲۲). برخی نیز با رویکردی محدودتر و خاص‌تر، ارتباطات بین‌الملل را بیشتر ناظر به رسانه‌ها می‌دانند.

مولانا چهار رویکرد را برای ارتباطات بین‌المللی برمی‌شمارد: ۱- رویکرد انسانگرا-آرمانگرا، که ارتباطات بین‌الملل را به صورت وسیله‌ای در راستای نزدیک کردن کشورها، اقوام و ملل توصیف کرده است؛ ۲- رویکرد تبلیغ سیاسی که ارتباطات بین‌الملل را تبلیغات، رویارویی مرامی، آگهی تبلیغاتی و خلق اسطوره‌ها و کلیشه‌ها، آن هم به صورت

یک‌سویه می‌داند؛ ۳- رویکرد قدرت اقتصادی که ارتباطات بین‌الملل را در راستای تحقق قدرت اقتصادی و بیشتر از طریق تحت تأثیر قرار دادن غیرملتفغانه مخاطب به کار می‌گیرد؛ ۴- رویکرد قدرت سیاسی که اطلاعات را قدرت سیاسی می‌داند که به شکل اخبار و داده‌های خنثی و عاری از ارزش هستند. مولانا خود می‌گوید این چهار رویکرد مانعاً الجمع نیست و آن‌ها در درجات مختلفی با هم مرتبط هستند (مولانا، ۱۳۹۱، صص ۲۶-۲۷).

مفاهیم مشابه متعددی برای ارتباطات بین‌المللی وجود دارد که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره کرده، و دلیل عدم انتخاب آن‌ها را بیان می‌کنیم. یکی از این مفاهیم، ارتباطات میان‌فرهنگی است که نظریات مختلف و گسترده‌ای درباره آن وجود دارد. گادیکانست و همکاران (۲۰۰۶) ارتباطات میان‌فرهنگی را «ارتباط افرادی از فرهنگ‌های متفاوت» می‌دانند (بشیر، ۱۳۹۵، ص ۱۸۰). در واقع وجود دو فرهنگ و انتقال پیام از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر، ویژگی ارتباطات میان‌فرهنگی است (رضی، ۱۳۷۷، ص ۱۵۰). گستره ارتباطات میان‌فرهنگی از سطح میان‌فردی تا سطح جهانی و بین‌المللی را در برمی‌گیرد (کافی، ۱۳۹۴، ص ۲۷۱). برخی ارتباطات بین‌المللی را مبتنی بر استفاده از وسایل ارتباط جمعی، و ارتباطات میان‌فرهنگی را مبتنی بر ارتباط بی‌واسطه و رودررو می‌دانند (محتشمی‌مهر، ۱۳۹۵، ص ۱۵)؛ اما همان‌گونه که ذکر شد، ارتباطات میان‌فرهنگی، بین حداقل دو فرهنگ متفاوت برقرار می‌شود، و این دو فرهنگ در درون یک کشور نیز می‌توانند باشند، لذا تعریف مناسبی برای این پژوهش نیست.

ارتباطات بین‌فرهنگی، مفهوم مشابه دیگر است که اغلب مبتنی بر ارتباط بی‌واسطه و حضوری یک فرد یا گروه، با فرهنگ دیگر می‌باشد (بشیر، ۱۳۹۳، ص ۶۴). لذا ارتباطات غیرحضوری و غیرمستقیم را شامل نمی‌شود و مفهوم مناسبی نیست. روابط بین‌المللی فرهنگی و دیپلماسی فرهنگی مفاهیم مشابه دیگر هستند که عمدتاً به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم توسط دولت‌ها اجرا می‌شوند، لذا برای هدف این پژوهش، که کنشگری مردمی در عرصه بین‌الملل است، مناسب نیستند.

۲-۲- پیشینه پژوهش

مرور منابع مشابه موجود نشان می‌دهد در این زمینه کتاب یا تحقیق مستقلی بر اساس آموزه‌های آیت‌الله خامنه‌ای نگارش نیافته است؛ هرچند که به‌صورت عام برخی منابع اندیشه‌های ایشان در حوزه بین‌المللی را موردبررسی قرار داده‌اند. از بین منابع موجود، این دو منبع ارتباط موضوعی بیشتری با این پژوهش دارد:

(۱) بامداد (۱۳۹۵) در پایان‌نامه «نقش دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

با نگاهی به اندیشه‌های رهبر انقلاب (آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای) «ضمن بررسی معنا، مفهوم و اهمیت دیپلماسی فرهنگی، ابتدا به پیشینه سیاست‌گذاری، کارگزاران، فرایند تصمیم‌گیری، ویژگی‌ها و چالش‌های نظری و عملی دیپلماسی فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و سپس از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای ابتدا جایگاه فرهنگ را ذکر کرده و سپس به نقش ایرانیان و مسلمانان خارج از کشور، اندیشه تقریب، زبان فارسی، دیپلماسی حمایتگری، ورزش زورخانه‌ای، عدالت‌خواهی، حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها، رسانه‌ها و هنر در دیپلماسی فرهنگی کشور اشاره می‌کند و در نهایت با ذکر آسیب‌ها و چالش‌های پیشروی دیپلماسی فرهنگی از دیدگاه ایشان، مانند موازی‌کاری دستگاه‌ها، استفاده از روش‌های نادرست و عدم پشتیبانی مناسب و درخور جایگاه سازمان‌ها خاتمه می‌دهد.

۲) مظاهری (۱۳۹۵) در کتاب «منشور دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری» با توجه به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی و ظرفیت‌ها و امکانات بی‌بدیل جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به اقتدار فرهنگی در جهان از یک‌سو، و افزایش روزافزون نقش آفرینی عنصر فرهنگ در عرصه روابط بین‌الملل از سوی دیگر، و ضرورت توجه هر چه بیشتر به فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی و برنامه‌ریزی در این حوزه بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، سعی کرده است با بررسی بیانات ایشان و استخراج و تحلیل مفاهیم کلیدی مرتبط با روابط و فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی، زمینه را برای همسو نمودن این فعالیت‌ها با منویات ایشان مهیا سازد. این کتاب عمدتاً از بیانات منتشر نشده رهبر انقلاب در دیدار سفرا و رایزنان فرهنگی کشور تشکیل شده است که مخاطب آن را تا حد زیادی از مخاطب این پژوهش جدا می‌سازد.

این دو اثر گرچه دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب در حوزه ارتباطات فرهنگی بین‌الملل را بررسی کرده‌اند، اما به مردم به‌عنوان کنشگر این عرصه و وظایف آن‌ها توجه کافی نداشته‌اند.

همان‌گونه که ذکر شد منابع مشابه دیگری نیز وجود دارد که اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای را در حوزه بین‌المللی به‌صورت عام بررسی، و غالباً به انتشار برگزیده بیانات ایشان، بدون هیچ‌گونه تحلیل و افزوده‌ای بسنده کرده‌اند. جدول ۱ مشخصات مهم‌ترین پیشینه‌های یافت‌شده را نمایش می‌دهد:

جدول ۱- مشخصات برخی از مرتبط ترین پیشینه‌ها

نویسندگان (سال) - روش	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم ترین یافته‌ها
بامداد (۱۳۹۵) - روش پژوهش ذکر نشده	معیارهای تقویت‌کننده دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با توجه به رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای چیست؟	نقش ایرانیان و مسلمانان خارج از کشور، اندیشه تقریب، زبان فارسی، دیپلماسی حمایت‌گری، ورزش زورخانه‌ای، عدالت‌خواهی، حوزه‌های علمی، دانشگاه‌ها، رسانه‌ها و هنر در دیپلماسی فرهنگی کشور از دیدگاه مقام معظم رهبری و آسیب‌ها و چالش‌های پیشروی دیپلماسی فرهنگی از دیدگاه ایشان
مظاهری (۱۳۹۵) - تحلیل محتوا	تبیین منشور دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری	تبیین اصول و ارزش‌های حاکم بر روابط و فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی، نقاط ضعف و قوت، تهدید و فرصت آن‌ها، رسالت و اهداف آن، سیاست‌های حاکم بر آن، راهبردهای فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی، الزامات آن از جمله مباحث این کتاب است
خامنه‌ای (۱۳۹۰) - روش پژوهش ذکر نشده	تبیین راهبردها و اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی از منظر مقام معظم رهبری	برگزیده بیانات مقام معظم رهبری در جمع سفرا و نمایندگی‌های جمهوری اسلامی در خارج از کشور در محورهایی مانند: روند دیپلماسی، ویژگی ارتباط با کشورها، راهبردهای اسلامی، دفاع از ملت و نهضت‌ها، آسیب‌شناسی سیاست خارجی، وظایف و ویژگی‌های سفرا و دیپلمات‌ها و غیره.
امیرپور (۱۳۹۳) - روش توصیفی - تحلیلی	بررسی اصول دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری با رویکرد آرمان‌گرایی واقع‌بینانه در سیاست خارجی	حمایت از هویت نظام اسلامی و پافشاری بر اصول و ارزش‌ها، مهم‌ترین اصل در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری است. سه اصل عزت، حکمت و مصلحت یک مثلث الزامی برای چارچوب ارتباطات بین‌المللی بوده و نباید هیچ خدشه‌ای به آن وارد شود و از طرف دیگر گفتمان آرمان‌گرایی - واقع‌بینانه به‌عنوان شاه‌بیت و کلیدواژه آیت‌الله خامنه‌ای در روابط خارجی در چارچوب سه اصل فوق در سیاست خارجی قابل تحلیل و بررسی هستند.
واعظی‌دهنوی (۱۳۹۱) - روش توصیفی - تحلیلی	سیاست خارجی ایران پس از پیروزی انقلاب متکی بر چه رویکردی بوده است؟ آیا در همه مقاطع پایبند به اصول و اهداف اولیه خود بوده است؟	سیاست‌های مقام معظم رهبری با اصول اساسی انقلاب یعنی قرآن کریم، سنت و فقه انطباق کامل دارد. این سیاست‌ها با قواعد فقهی نفی سبیل، لاضرار، لاجرح، امر به معروف و نهی از منکر، ارشاد، حرمت معاونت بر ائمه، دفع ضرر محتمل، تطابق کامل دارد و به‌نوعی مبنای فقهی آنان به حساب می‌آید. نتیجتاً انقلاب اسلامی همچنان بر اصول خود پای می‌فشارد.

نویسندگان (سال) - روش	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم ترین یافته‌ها
نجفی (۱۳۹۱) - روش پژوهش ذکر نشده	ماهیت بیداری اسلامی چیست و تاکنون چه مراحل را طی کرده و تأثیر بیداری اسلامی معاصر و تحولات سه دهه اخیر جهان اسلام چگونه قابل ارزیابی است؟	استخراج اصول نظریه بیداری اسلامی از منظر مقام معظم رهبری
بشیر (۱۳۹۲) - تحلیل گفتمان	ترسیم چارچوب نظری و برخی جنبه‌های عملی بیداری اسلامی بر اساس دیدگاه رهبران جمهوری اسلامی	تعریف بیداری اسلامی و شاخص‌های آن، ضرورت و اهداف بیداری اسلامی، علل و عوامل ایجادکننده بیداری اسلامی، عوامل موثر در ضعف یا شدت بیداری اسلامی، موانع و تهدیدهای فراروی بیداری اسلامی، نقش رهبری و نخبگان و مردم در بیداری اسلامی، پیامدهای محلی و منطقه‌ای و بین‌المللی بیداری اسلامی از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری، ارائه محورهای کلان گفتمانی بیداری اسلامی در کلام امام و رهبری
عبدالحسین زاده و لطیفی (۱۳۹۲) - روش داده‌بنیاد متنی	نقشه و الگوی جامع بیداری اسلامی از نظر مقام معظم رهبری چیست؟	طراحی مدل مفهومی بیداری اسلامی از منظر مقام معظم رهبری در سه مرحله: وضعیت موجود (ماهیت بیداری اسلامی، عوامل شکل‌گیری بیداری اسلامی، نقش جمهوری اسلامی در بیداری اسلامی)، وضعیت مطلوب (افق و چشم‌انداز بیداری اسلامی) و مسیر راه (دشمنان و بیداری اسلامی، آفت‌ها و آسیب‌های بیداری اسلامی، راهکارهای مقابله با مشکلات و آفت‌ها، وظایف افراد در بیداری اسلامی، ظرفیت حج و بیداری اسلامی).
محبوبی (۱۳۹۱) - روش توصیفی - تحلیلی	از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری چشم‌انداز تمدن اسلامی چگونه است؟ راهکارهای تحقق آن چیست؟	تبیین چیستی تمدن اسلامی از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری، مبانی، شاخص‌ها و ویژگی‌های آن، اقدامات و راهکارهایی برای رسیدن به این تمدن
امانلو (۱۳۹۴) - تحلیل انتقادی گفتمان	رهیافت بیداری اسلامی در گفتمان مقام معظم رهبری چیست؟ مؤلفه‌ها و شاخصه‌های بیداری اسلامی در اندیشه و منطق زبانی ایشان چگونه صورت‌بندی می‌شود؟	احصاء واژگان پرکاربرد مقام معظم رهبری درباره بیداری اسلامی در سخنرانی‌های منتخب، تبیین ماهیت و چیستی انقلاب‌های منطقه و شاخصه‌های آن

نویسندگان (سال) - روش	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
عبدی پور (۱۳۹۳) - روش توصیفی - تحلیلی	تبیین گفتمان تقریب در اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری	تبیین مبانی، انگیزه، اهداف و ثمرات وحدت، پیامدهای تفرقه، لوازم و امکانات وحدت از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری
صلح‌میرزایی (۱۳۹۰) - روش پژوهش ذکر نشده	تبیین همه‌جانبه مسئله فلسطین از دیدگاه مقام معظم رهبری	برگزیده بیانات مقام معظم رهبری درباره اهمیت مسأله فلسطین، نسبت جمهوری اسلامی و فلسطین، تاریخچه شکست‌ها و پیروزی‌ها، مسئولیت‌ها در قبال مسأله فلسطین، راه‌حل‌ها، قهرمانان فلسطینی و آینده مسأله فلسطین
محمدی (۱۳۸۶) - روش پژوهش ذکر نشده	تبیین سیاست‌ها، توطئه‌ها و عملکرد دولت‌مردان آمریکا از منظر مقام معظم رهبری	برگزیده بیانات مقام معظم رهبری درباره سیاست‌ها، توطئه‌ها و عملکرد دولت‌مردان آمریکا
پورفاضلی (۱۳۹۵) - روش پژوهش ذکر نشده	تبیین دشمن‌وویژگی‌های آن از دیدگاه مقام معظم رهبری	برگزیده بیانات مقام معظم رهبری درباره شناخت دشمن، ماهیت، ویژگی‌ها، اهداف، شیوه‌ها، ابزارها، برنامه‌ریزی‌ها، اقتضای مورد هدف دشمن، علل دشمنی
کاظمی (۱۳۹۳) - روش پژوهش ذکر نشده	تبیین دشمن‌وویژگی‌های آن از دیدگاه مقام معظم رهبری	برگزیده بیانات مقام معظم رهبری درباره دشمن، اهمیت شناخت و مقابله با آن و عملکرد دشمن

هیچ‌کدام از پژوهش‌های ذکرشده هدف این مقاله را محقق نساخته‌اند. پژوهش پیشرو اولاً از منظر فرهنگی به اندیشه رهبر معظم انقلاب در حوزه بین‌الملل می‌پردازد؛ ثانیاً این مسأله را در کلان‌نقشه منظومه فکری ایشان تبیین می‌کند؛ و ثالثاً بر نقش مردم به‌عنوان کنشگر حوزه بین‌الملل تأکید دارد.

۳- روش تحقیق

تحقیق پیش رو از نوع بنیادی می‌باشد. در این پژوهش به دنبال فهم پدیده اجتماعی ارتباطات بین‌المللی مردم ایران از متن بیانات رهبر انقلاب، و کشف روابط و ابعاد مختلف آن هستیم، لذا جهت حصول این امر از روش کیفی استفاده شده است. «ارتباطات بین‌المللی» مفهوم کلیدی این پژوهش را تشکیل می‌دهد. در مجموع از میان تعاریف و رویکردهای بیان‌شده، ارتباطات بین‌المللی مردم ایران به‌عنوان ارتباطات بین «مردم ایران و طرف غیرایرانی مقابل» (ملت‌ها، دولت‌ها و سازمان‌ها) در نظر گرفته می‌شود که هم شامل رویکرد فرهنگی و سیاسی است و هم حضوری، رسانه‌ای و مجازی.

بر اساس روش انتخاب شده، این نوع پژوهش از پژوهش‌های تفسیری بوده و مبانی فلسفی آن پدیدارشناسی است. استراتژی پژوهش داده‌بنیاد متنی بر این اصل معرفت‌شناسی استوار است که حقیقت قابل‌شناسایی نبوده و باید همیشه مورد تعبیر و تفسیر قرار گیرد؛ بنابراین، نظریات به‌دست‌آمده از این استراتژی وسیله‌ای برای موشکافی و فهم حقایق علمی و چارچوبی برای عمل هستند (دانایی‌فرد و اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۴۴).

استراوس و کوربین آن را چنین تعریف کرده‌اند: «نظریه داده‌بنیاد نوعی استراتژی کیفی است که برای تدوین نظریه در مورد یک پدیده، به‌صورت استقرایی مجموعه‌ای منظم از رویه‌ها را به کار می‌برد» (دانایی‌فرد و اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۵۳). ابزارهای نظریه داده‌بنیاد عبارت‌اند از حساسیت نظری، نمونه‌برداری نظری و کدگذاری (ذوالفقاریان و لطیفی، ۱۳۹۰، ص ۴۵).

کدگذاری روش داده‌بنیاد شامل این سه مرحله می‌باشد:

۱) کدگذاری باز: مضمون‌ها را از اعماق داده‌ها به سطح می‌آورد. این مضمون‌ها در سطح انتزاعی پایینی قرار دارند و نشئت گرفته از سؤال پژوهش ابتدایی پژوهشگر، مفاهیم موجود در پیشینه، اصطلاحات مورداستفاده اعضای میدان مطالعه یا افکار جدید ناشی از غوطه‌وری در داده‌ها هستند (نیومن، ۱۹۹۷، ج ۲، ص ۴۸۸).

۲) کدگذاری محوری: این مرحله فرایند مرتبط کردن مقوله‌های فرعی به مقوله‌های اصلی‌تر است که شامل فرایند پیچیده رفت‌وآمدی بین استقرا و قیاس می‌باشد (فلیک، ۲۰۰۶، ص ۳۳۵).

۳) کدگذاری گزینشی: به تعبیر استراوس و کوربین در این مرحله مقوله اصلی با اعتبار دادن به سایر مقوله‌ها و ارتباط دادن آن‌ها و پر کردن جاهای خالی و اصلاح مقولات انتخاب می‌شود (ذوالفقاریان و لطیفی، ۱۳۹۰، ص ۴۶).

داده‌های این پژوهش به روش اسنادی، با مراجعه به بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری گردآوری شده است. برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز این پژوهش، کلیه بیانات و مکتوبات منتشرشده رهبر معظم انقلاب اسلامی در سایت Khamenei.ir و نرم‌افزار حدیث ولایت تا تاریخ آذر ۱۳۹۵ به‌عنوان جمعیت آماری انتخاب شد و سپس نمونه‌گیری بر اساس جستجوی برخی کلیدواژه‌ها و مطالعه برخی سخنرانی‌های مرتبط صورت گرفت و نهایتاً تعداد زیادی فیش جمع‌آوری شد که برخی از آن‌ها در ادامه آمده است. به این منظور کلیدواژه‌های «امت اسلام»، «امت اسلامی»، «دنیای اسلام»، «همسایه»، «برادران مسلمان»، «عمق استراتژیک»، «ارتباطات»، «رابطه»، «تعامل»،

«تبادل فرهنگی» و برخی مشتقات آن‌ها در نرم‌افزار حدیث ولایت از ابتدای رهبری ایشان تا پایان آذرماه ۱۳۹۵ جستجو، و برخی سخنرانی‌ها و پیام‌های خاص ایشان -مانند پیام‌های کنگره حج و سخنرانی‌های اجلاسیه بیداری اسلامی- بررسی شد. با جستجوی کلیدواژه‌ای و مراجعه هدفمند به بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری، فیش‌های مرتبط استخراج، و در جدول کدگذاری باز تعداد ۲۹۰ مفهوم به دست آمده و کدگذاری شد. سپس این مفاهیم در جدول کدگذاری محوری ذیل ۵۲ مقوله فرعی دسته‌بندی شدند که درنهایت در جدول کدگذاری گزینشی، ذیل ۶ مقوله اصلی پارادایمی (پدیده، شرایط علی، زمینه، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای کنش / کنش متقابل و پیامد) جای گرفتند و مدل پارادایمی پدیده ارتباطات بین‌المللی مردم ایران به دست آمد. در طول این فرایند، رفت‌وبرگشت بین جداول و اصلاح مفاهیم و مقولات اصلی و فرعی در جریان بود.

روایی و پایایی اساساً ابزارهایی اثبات‌گرایانه هستند که عمدتاً در پژوهش‌های کمی استفاده می‌شوند و در خصوص استفاده از آن‌ها در پژوهش‌های کیفی اتفاق نظری وجود ندارد. عده‌ای به این دلیل که در پژوهش‌های کیفی برخلاف پژوهش‌های کمی به دنبال فهم هستیم و مخصوصاً نقش پژوهشگر در این تحقیقات برجسته است، مخالف استفاده از این دو مفهوم در این دسته از پژوهش‌ها هستند. البته در مقابل، عده‌ای نیز نظر مخالف آن‌ها را دارند. علی‌ای حال می‌توان گفت از آنجایی که نقش محقق در تحقیقات کیفی پررنگ است، سنجش پایایی آن دشوار بوده و نمی‌توان به پایایی مطلق دست یافت، هرچند حدی از آن باید وجود داشته باشد. در این پژوهش مهم‌ترین کلیدواژه‌های مرتبط به ارتباطات بین‌المللی و مشتقات آن مورد بررسی قرار گرفت. همچنین یک فرایند رفت و برگشتی برخی از واژه‌های جدید در حین پژوهش اضافه شد و به‌صورت هدفمند نیز به برخی سخنرانی‌ها و پیام‌هایی که کاملاً مرتبط با عرصه بین‌الملل بوده‌اند، مراجعه شده است. همچنین در تحلیل داده‌ها نیز فرایند رفت و برگشتی اصلاح و تکمیل مقولات در جریان بود تا سطح پایایی افزایش یابد. در مجموع می‌توان ادعا کرد روش گردآوری و تحلیل داده‌ها تا حد قابل قبولی درست اجرا شده و در صورت تکرار توسط سایر پژوهشگران، به نتایج نسبتاً مشابهی می‌رسد. در خصوص روایی نیز با توجه به محوریت بیانات مقام معظم رهبری و اکتشافی بودن موضوع و عدم وجود پژوهش مشابه پیشین، از روش اسنادی و داده بنیاد متنی برای گردآوری و تحلیل داده‌ها استفاده شد که می‌توان ادعا کرد انتخاب آن‌ها روا بوده است.

۴- یافته‌های تحقیق ۴-۱- کدگذاری باز

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها ابتدا از فیش‌های به دست آمده، تعداد ۲۹۰ مفهوم استخراج شد و سپس کدگذاری باز مفاهیم انجام گرفت. بدین منظور در ابتدای کد از حرف P، مخفف کلمه Point، و سپس تاریخ دیدار یا پیام، ردیف سخنرانی یا پیام در آن تاریخ و در نهایت شماره مفهوم در هر ردیف استفاده شده است. تاریخ دیدار یا پیام‌ها به صورت ۶ رقمی مانند ۰۳/۱۰/۹۶۰ (بیانگر ۱۳۹۶/۱۰/۳) ذکر شده است. ردیف سخنرانی یا پیام، با حروف انگلیسی a و b و c و... بیان می‌شود و فقط مربوط به مواردی است که معظم له در آن‌ها دو یا سه سخنرانی یا پیام داشته‌اند و در غالب موارد که معظم له در یک تاریخ، یک سخنرانی یا پیام داشته‌اند، نیازی به استفاده از این حروف نیست؛ و در نهایت شماره مفهوم، بیانگر شماره مفهوم در بین مفاهیم یک سخنرانی یا پیام است. به عنوان مثال کد P910503b1، نشانگر این است که این مفهوم، اولین مفهوم کدگذاری شده در دومین سخنرانی یا پیام رهبر معظم انقلاب در تاریخ ۱۳۹۱/۵/۳ می‌باشد. قسمتی از کدگذاری باز در جدول ۲ آمده است:

جدول ۲- نمونه کدگذاری باز

کدگذاری مفاهیم	مفاهیم	بیانات	تاریخ و عنوان دیدار یا پیام
P6804051	لزوم اهتمام مردم ایران به حفظ پیوند برادری با مسلمانان جامعه ایران، و سپس امت اسلامی	خانواده‌ی بزرگ اسلامی با هم برادرند و پیوند آن‌ها، پیوند برادری است. همه آحاد مردم بایستی این پیوند را در سطح بزرگ جامعه‌ی خودمان، و پس از آن در سطح وسیع امت اسلامی حفظ کنند.	۱۳۶۸/۴/۵ مراسم بیعت کارگران
P8508202	جلب دل‌های امت اسلامی با طرح شعارها و آرزوهای بزرگ اسلامی	امیدواریم ملت ما همچنان که با طرح شعارها و آرزوهای بزرگ اسلامی توانست دل‌های امت اسلامی را متوجه خود کند، با نشان دادن یک الگوی کامل و ساخته و پرداخته‌ی نظام اسلامی هم بتواند آن‌ها را در این راه موفق‌تر کند.	۱۳۸۵/۸/۲۰ دیدار مردم شاهرود
P8811301	جلب دل‌های امت اسلامی با تحقق الگوی کامل نظام اسلامی		

۴-۲- کدگذاری محوری

پس از کدگذاری باز مفاهیم، کدگذاری محوری انجام شده و مفاهیم کدگذاری شده، ذیل ۵۲ مقوله فرعی قرار گرفتند. مقولات فرعی در جدول ۳ قابل مشاهده است:

جدول ۳- نمونه کدگذاری محوری

مقولات فرعی	کدگذاری مفاهیم
آرمان جهانی انقلاب اسلامی	P6804192/ P6804223/ P9306162/ P9410084
جایگاه جهانی انقلاب اسلامی و مردم آن	P7106041/ P7403141/ P7803141/ P7811042/ P8709241/ P8802281/ P8908033/ P900720b1/ P9011261/ P9311191/ P9401201/ P9401205/ P9408121/ P9504243
مفهوم نقش آفرینی جهانی انقلاب اسلامی	P6804191/ P6804221/ P6812221/ P7105211/ P7105213/ P7105214/ P7203142/ P8002121
حفظ عزت و کرامت ایران	P9107032

سپس مقولات فرعی ذیل ۶ مقوله پارادایمی اصلی دسته‌بندی شدند که در جدول ۴ مشاهده می‌شود:

جدول ۴- نمونه دسته‌بندی مقولات فرعی در مقولات اصلی

مقوله اصلی	مقوله فرعی
پدیده	آرمان جهانی انقلاب اسلامی / جایگاه جهانی انقلاب اسلامی و مردم آن / مفهوم نقش آفرینی جهانی انقلاب اسلامی / حدود و نقش آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی / انواع نقش آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی / زاویه دید انقلاب اسلامی در نقش آفرینی جهانی / مخاطب نقش آفرینی جهانی انقلاب اسلامی
شرایط علی	وظیفه‌های اسلامی / تأمین منافع داخلی / نیاز امت اسلامی به الگوبرهبری ملت ایران / تقویت گروه‌های اسلامی / تکمیل فرهنگ خودی / نیاز امت اسلامی به ارتباط و آشنایی / نیاز امت اسلامی به انس بامبانی و حقایق اسلام / تحقق اهداف سیاسی انقلاب / پیدار کردن امت اسلامی در برابر سلطه‌گران / ایجاد تمدن نوین اسلامی
زمینه	اختیار و آزادی انتخاب ملت‌ها / تقدم یکپارچگی اسلامی بر ملیت / ارتباط نیکو و عادلانه با همه / برادری در دین یا برابری در خلقت
شرایط مداخله‌گر	سنن الهی، مقوم رابطه مردم انقلاب اسلامی با ملت‌ها / علاقه ملت‌ها به ایران، مقوم رابطه مردم انقلاب اسلامی با آن‌ها / اهانت به مقدسات مذهبی دیگران، مانع رابطه مردم انقلاب اسلامی با آن‌ها / خوی استکباری استکبار، مانع رابطه سایرین با مردم انقلاب اسلامی / استکبار، مانع رابطه مردم انقلاب اسلامی با ملت‌ها
راهبردهای کنش / کنش متقابل	حفظ وحدت و پرهیز از اختلاف / صدور انقلاب / تبلیغ و معرفی صحیح اسلام / تبیین و معرفی ثقلین / توجه به افکار عمومی ملت‌ها / معرفی صحیح ایران و انقلاب اسلامی / مسئولیت‌پذیری و واکنش عملی در قبال مسائل امت اسلامی / ابزار و قالب‌های ارتباط / تبلیغ عملی / شناخت و ارتباط حسنه / آگاهی بخشی و بصیرت‌بخشی و هویت‌بخشی / ارتباط درون فردی / زبده‌گزینی فرهنگ‌های دیگر / تلاش برای حاکمیت و اقتدار اسلامی / مقابله با استکبار / الگوسازی و ارتباط غیرمستقیم / تربیت اسلامی
پیامد	تقویت ایران / حفظ عزت و کرامت ایران / تحقق اهداف سیاسی انقلاب / پیشرفت و سعادت امت اسلامی / تحقق تمدن اسلامی / تقویت حس استکبارستیزی در مسلمانان / رفع مشکلات و تأمین منافع امت اسلامی / گرایش مردم دنیا به اسلام / سامان گرفتن وضع جهان

۴-۳- پدیده محوری

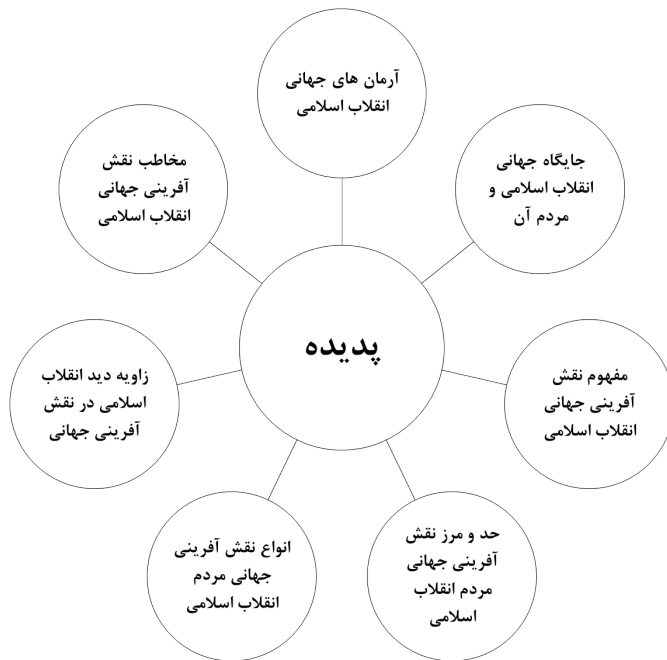
همان طور که پیش تر بیان شد، انقلاب اسلامی از ابتدا خود را محدود در مرزهای ایران نمی‌دید و برای خود رسالتی جهانی قائل بود. با توجه به جایگاه و اهمیت مردم در نقش‌آفرینی در عرصه‌های مختلف این انقلاب، در این پژوهش بر آن بودیم تا وظیفه و ابعاد این کنشگری را از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی بررسی کنیم؛ لذا «نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران» به‌عنوان پدیده اصلی در نظر گرفته شد. ذکر عبارت «مردم انقلاب اسلامی ایران» بجای «مردم جمهوری اسلامی ایران» یا «مردم ایران»، تأکیدی است بر انتساب مردم به انقلاب اسلامی، به‌عنوان یک پدیده پویا و مستمر و ناتمام و فرامرزی؛ چنانکه آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «خیال نکنید که انقلاب تمام شد؛ انقلاب ادامه دارد. اگر انقلاب به معنای ایجاد تحول بنیادین است و نوید نجات و سعادت و صلاح برای قشرهای عظیم محروم و مظلوم را می‌دهد و دشمن‌هایی در برابر جهت‌گیری‌های آن به صف‌آرایی برمی‌خیزند، طبیعی است که این کار هنوز جریان دارد و تمام نشده است» (۱۳۶۸/۳/۲۳).

همان گونه که در شکل ۱ آمده است، این نقش‌آفرینی جهانی، برگرفته از آرمان‌های جهانی انقلاب اسلامی است، که گستردن ارزش‌های انسانی و انقلابی را راه انبیا می‌داند (۱۳۶۸/۴/۱۹) و به دنبال نجات ملت‌ها و مستضعفان و رفع ظلم نظام‌های مستکبر است (۱۳۶۸/۴/۲۲ و ۱۳۹۳/۶/۱۶). تلاش برای تحقق این آرمان‌های اسلامی و انسانی، انقلاب اسلامی و مردم ایران را از جایگاه جهانی برخوردار کرده، به صورتی که هم چشم امید ملت‌ها به انقلاب اسلامی است (۱۳۷۱/۶/۴)، هم نسبت به آن احساس علاقه و دل‌بستگی دارند (۱۳۷۸/۳/۱۴ و ۱۳۸۹/۸/۳) و هم از آن تأثیر می‌پذیرند (۱۳۸۸/۲/۲۸)، ۱۳۹۳/۱۱/۱۹ و ۱۳۹۴/۸/۱۲) و آن را الگوی خود می‌دانند (۱۳۹۴/۱۱/۲۰). همه این‌ها باعث شده که مسلمانان، عمق استراتژیک انقلاب اسلامی باشند (۱۳۷۸/۳/۱۴) و (۱۳۸۷/۹/۲۴). این اثرگذاری انقلاب اسلامی و مردم ایران بر سایر ملت‌ها با تهاجم فرهنگی متفاوت است، چراکه تهاجم فرهنگی با اجبار و تحمیل، قصد ریشه‌کن کردن فرهنگ‌ها را دارد (۱۳۷۱/۵/۲۱) اما انقلاب اسلامی با اختیار و آگاه کردن ملت‌ها به دنبال تکمیل سایر فرهنگ‌ها به‌وسیله صدور فرهنگ انسان‌ساز اسلام و تکیه و اصرار بر ارزش‌های انسانی است (۱۳۶۸/۴/۱۹، ۱۳۶۸/۴/۲۲ و ۱۳۷۱/۵/۲۱) و در این فرایند، فرهنگ مردم ایران نیز به‌وسیله زبده‌گزینی فرهنگ‌های دیگر تکمیل می‌گردد.

مخاطب این ارتباطات، از طرفی همه مسلمانان عالم هستند، از طرف دیگر همه مستضعفان عالم (۱۳۶۸/۴/۴)، و از طرف سوم دشمنان و مستکبرانی که باید با آن‌ها

مقابله کرد (۱۳۸۹/۶/۱۹، ۱۳۹۳/۵/۷ و ۱۳۹۵/۶/۱۷). در این تعامل‌ها و ارتباطات حدود و ثغوری وجود دارد که باید رعایت بشود. ما با تمام کسانی که در امر دین با ما سرستیز ندارند، رابطه حسنه و عادلانه برقرار می‌کنیم، در غیر این صورت با آن‌ها سرستیز داریم (۱۳۷۵/۲/۲۶). همچنین اگر با کافران و فاسقان ارتباطی برقرار می‌کنیم، با آن‌ها مرزبندی کرده و از مخلوط شدن با آن‌ها می‌پرهیزیم (۱۳۸۳/۸/۲۰). نقش آفرینی مردم در این عرصه به دو صورت می‌تواند باشد، به صورت کنشگری مستقیم، و به صورت غیرمستقیم که در راهبردهای کنش-کنش متقابل تشریح می‌شود.

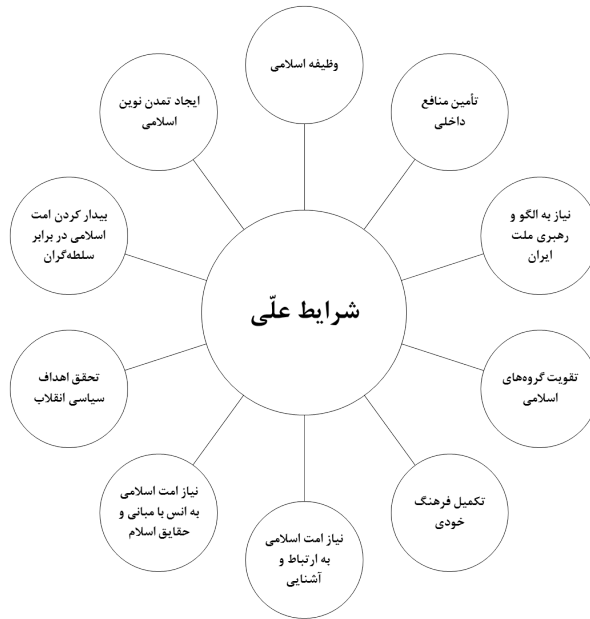
شکل ۱- پدیده نقش آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

۴-۴- شرایط علی

اینکه چرا مردم انقلاب اسلامی ایران باید نقش آفرینی جهانی داشته باشند، از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای علی دارد که در شکل ۲ قابل مشاهده است. مهم‌ترین و وزن‌دارترین آن‌ها، عمل به وظیفه اسلامی در حمایت و یاری مظلومان و برادران مسلمان، بلکه نجات همه ملت‌ها و مستضعفان است (۱۳۶۸/۴/۲۲، ۱۳۷۰/۷/۲۵، ۱۳۷۱/۷/۲۹ و ۱۳۹۳/۵/۷). دلیل دیگر، تأمین منافع ملی در صورت ارتباط با افکار عمومی و گروه‌های

اسلامی است که به خاطر آن باید ارتباط برقرار کرد (۱۳۶۸/۸/۳ و ۱۳۷۰/۱۱/۱۴). نیاز امت اسلامی و بشریت به رهبری و الگوی ملت ایران، دلیل بعدی برای نقش آفرینی جهانی ایرانیان است. باید نقش آفرینی جهانی داشت، چرا که ملت‌ها به الگو و تفکر انقلاب اسلامی نیاز دارند و باید آن‌ها را به این تفکر نزدیک کرد و هدایت نمود (۱۳۶۹/۷/۲۹)، ۱۳۷۸/۱۱/۴ و ۱۳۹۳/۸/۲۶). نقش آفرینی جهانی مردم ایران دلایل دیگری نیز دارد که عبارت‌اند از تقویت گروه‌های اسلامی، تکمیل فرهنگ خودی، نیاز امت اسلامی به ارتباط و آشنایی، نیاز امت اسلامی به انس با مبانی و حقایق اسلام، تحقق اهداف سیاسی انقلاب، بیدار کردن امت اسلامی در برابر سلطه‌گران و ایجاد تمدن نوین اسلامی که در صورت برقراری این ارتباط محقق خواهد شد.

شکل ۲- شرایط علی نقش آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

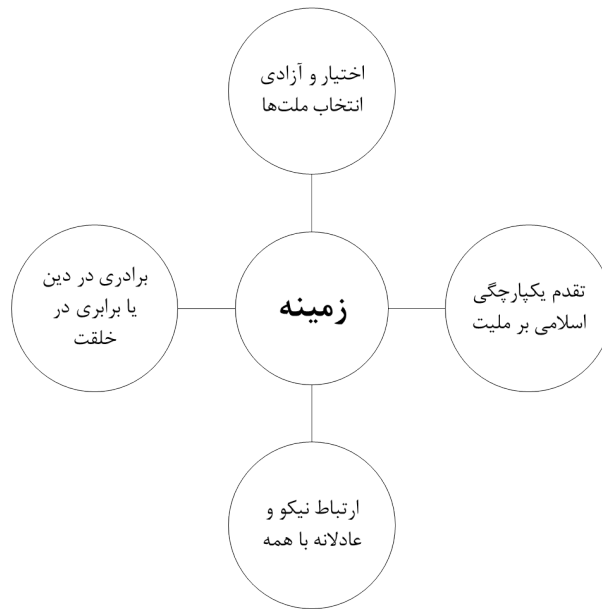
۴-۵- زمینه

از داده‌های جمع‌آوری شده در این پژوهش این گونه به نظر می‌رسد که نقش آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران در این چهار اصل و زمینه شکل می‌گیرد: اول، اصل اختیار و آزادی ملت‌ها. برخلاف تهاجم فرهنگی که تحمیلی و اجباری است، اهداف ارتباط بین‌المللی مردم ایران از طریق اختیار و با احترام به آزادی مردم باید محقق شود و تحمیل و اجباری در کار نیست (۱۳۷۱/۵/۲۱ و ۱۳۹۴/۱۰/۸). دوم، اصل تقدم

یکپارچگی اسلامی بر ملیت. حفظ خصوصیات و اختصاصات هر قوم و ملت تحت عنوان ملیت، تا حدی مجاز است که یکپارچگی امت اسلامی خدشه‌دار نشود. لذا حفظ یکپارچگی اسلامی مهم‌تر است (۱۳۷۲/۱۲/۲۲). سوم، اصل ارتباط نیکو و عادلانه با همه ملت‌ها و کشورها، به شرطی که در امر دین با ما ستیز نکنند. این اصل برگرفته از آیه قرآن کریم (ممتحنه: ۸) است (۱۳۷۵/۲/۲۶)؛ و چهارم، اصل برادری در دین یا برابری در خلقت؛ که از کلام امیرالمؤمنین (ع) (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳۳، ص ۶۰۰) اخذ شده و بر طبق آن ملت ایران به همه ملت‌ها این نگاه را دارد و بر طبق آن عمل می‌کند. این چهار اصل در شکل ۳ آورده شده است.

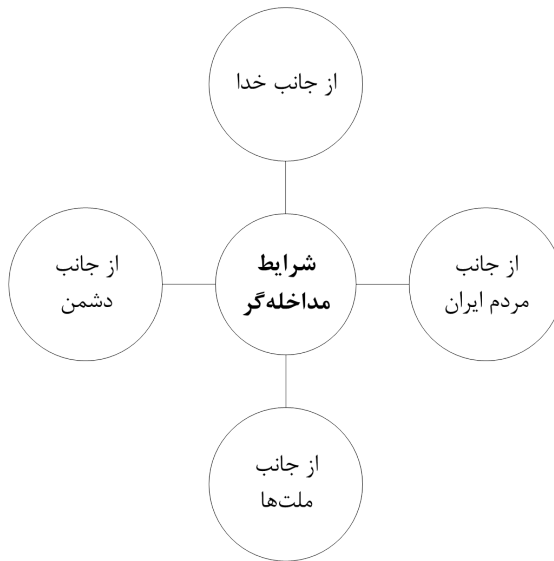
شکل ۳- زمینه نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

۴-۶- شرایط مداخله‌گر

برخی عوامل بیرونی وجود دارد که نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران را تسهیل کرده، یا مانع می‌شود. سنن الهی یکی از تسهیل‌گران این امر است که در صورت نیت صحیح در ارتباط، ملت ایران را یاری کرده و موجب پیروزی آن‌ها می‌شود (۱۳۹۰/۴/۱۴ و ۱۳۹۰/۱۱/۲۶). علاقه و دل‌بستگی ملت‌ها به انقلاب اسلامی، عامل تسهیل‌کننده دیگر است (۱۳۸۹/۸/۳ و ۱۳۹۳/۱۱/۱۹). برخی عوامل نیز مانع

شکل‌گیری این ارتباط می‌شوند. مهم‌ترین آن‌ها، تلاش استکبار است که از برقراری این رابطه احساس خطر کرده (۱۳۶۸/۸/۳) و به‌وسیله ابزارهای تبلیغاتی و نظامی و اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی، قصد دارد رابطه ملت‌ها با مردم ایران و انقلاب اسلامی قطع نماید (۱۳۷۰/۷/۵ و ۹۰/۷/۲۰). تلاش دیگر استکبار برای قطع این رابطه دوطرفه از سوی ملت ایران است (۱۳۶۸/۸/۳). البته گاهی نیز قطع ارتباط از سوی ملت ایران صحیح است، درجایی که طرف مقابل خوی استکباری بروز می‌دهد (۱۳۷۶/۲/۱۰). گاهی نیز ملت ایران ممکن است خود مانع شکل‌گیری ارتباط باشند، اگر کینه‌ورزی‌های مذهبی کرده و به مقدسات سایر مذاهب و ادیان اهانت کنند که این خود مانع پذیرش حرف حق انقلاب اسلامی خواهد شد (۱۳۷۰/۱۲/۱۳ و ۱۳۹۵/۶/۳۰). این شرایط مداخله‌گر را به صورتی که در شکل ۴ آمده نیز می‌توان دسته‌بندی کرد:

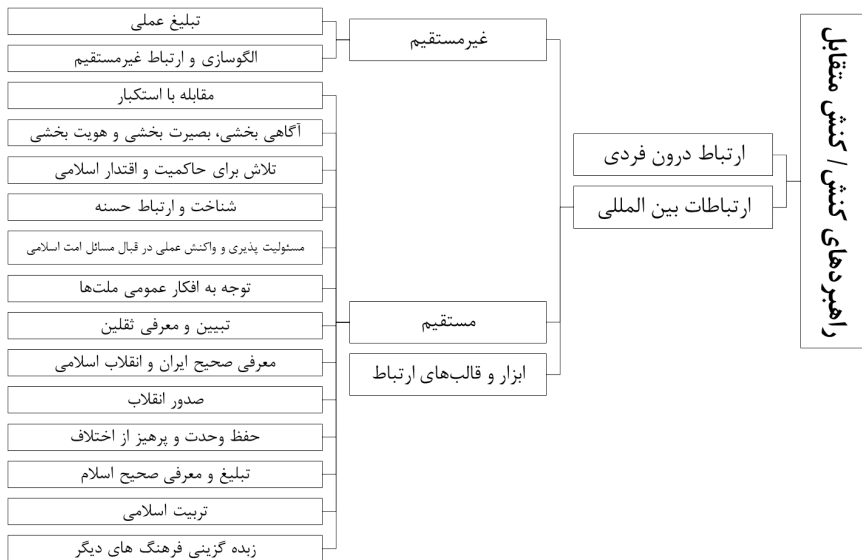
شکل ۴- شرایط مداخله‌گر نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

۴-۷- راهبردهای کنش/واکنش

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدارها و پیام‌های مختلف خود، راهبردهای اجرایی و کنشگری در عرصه بین‌الملل را ذکر کرده‌اند. برخی رهنمودهای ایشان اصول نظری لازم را ذکر کرده، و برخی مستقیماً قالب عملیاتی و اجرایی را. همچنین مخاطب همه این راهبردها یکسان نیست، ایشان در بسیاری از موارد عموم ملت ایران یا عموم امت

اسلامی را خطاب قرار داده‌اند، اما در برخی موارد نیز وظایفی را متوجه خواص جامعه مانند طلاب، دانشجویان، شاعران، مداحان اهل‌بیت (ع)، قاریان قرآن، نویسندگان، علما، نخبگان، هنرمندان، دانشمندان و صنعتگران کرده‌اند. برای نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران، دو نوع ارتباط کلی وجود دارد، ارتباط درون فردی و ارتباط بین‌المللی، که نوع اول مقدم و لازمه ورود به نوع دوم است. ابتدا باید در ارتباط درون فردی، ایمان، تقوا، توکل، خودسازی و انگیزه به وجود بیاید تا در ارتباط بین‌المللی موفقیت حاصل شود (۱۳۷۱/۲/۱۶، ۱۳۸۰/۹/۲۱، ۱۳۸۹/۸/۲ و ۱۳۸۹/۱۲/۲). انواع ارتباطات بین‌المللی نیز خود بر دو قسم است، ارتباط غیرمستقیم، و ارتباط مستقیم. در ارتباط غیرمستقیم، ملت ایران اگر بتواند کشور خود را از جنبه‌های مختلف آباد و پیشرفته کرده و اسلام را در آن پیاده کند، خود به الگو، یا به تعبیر قرآن شهیدی (بقره: ۱۴۳) تبدیل می‌شود که خودبه‌خود سایرین را به اسلام و انقلاب دعوت می‌کند (۱۳۹۱/۵/۳، ۱۳۹۴/۱/۲۰ و ۱۳۹۵/۵/۱۱). حالت دیگر ارتباط غیرمستقیم، دعوت سایرین به اسلام و انقلاب اسلامی را رفتار و ادب و احترام در برخورد با آنان است (۱۳۷۹/۸/۴ و ۱۳۹۰/۷/۱۱)؛ اما در ارتباطات مستقیم، راهکارها و قالب‌های متعددی از سوی رهبر معظم انقلاب ارائه شده که در شکل ۵ قابل مشاهده است:

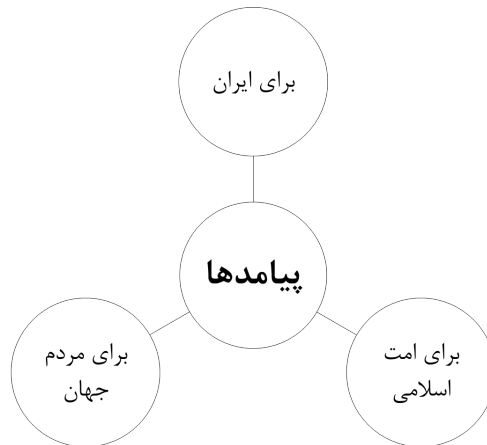

شکل ۵- راهبردهای کنش / کنش متقابل نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

۴-۸- پیامدها

همان‌گونه که در شکل ۶ آمده، نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران، پیامدهایی دارد که در سه دسته قابل تقسیم است: اول، پیامدهای آن برای ایران، که به‌موجب برقراری ارتباط صحیح، هم آبرو و عزت کشور حفظ می‌شود (۱۳۹۱/۷/۳)، هم ایران تقویت شده و مشکلاتش حل می‌شود (۱۳۷۰/۱۱/۱۴) و هم اهداف سیاسی برون‌مرزی آن تحقق می‌یابد (۱۳۸۵/۳/۲۳). دوم، پیامدهای آن برای امت اسلامی است که به‌موجب آن حس خودباوری و استکبارستیزی در مسلمانان تقویت یافته (۱۳۹۱/۷/۳)، امت اسلامی به پیشرفت و سعادت رسیده (۱۳۸۲/۹/۵ و ۱۳۸۹/۱۲/۲)، مشکلاتش رفع شده (۱۳۸۹/۱۲/۱ و ۱۳۹۳/۱۰/۱۹) و تمدن نوین اسلامی محقق می‌شود (۱۳۸۰/۹/۲۱ و ۱۳۹۵/۵/۱۱)؛ و درنهایت، پیامدهای ارتباط برای مردم جهان است که باعث می‌شود که به اسلام گرایش یابند (۱۳۸۹/۱۲/۲) و وضع جهان سامان گیرد (۱۳۸۹/۸/۲).

شکل ۶- پیامدهای نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

۴-۹- الگوی کلی نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی

رهبر معظم انقلاب اسلامی در موارد متعددی به ابعاد مختلف نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران پرداخته که به‌طور مختصر در شکل ۷ قابل مشاهده است. ایشان آرمان‌های انقلاب اسلامی را فرامرزی می‌داند. از دیدگاه ایشان انقلاب اسلامی و مردم ایران، جایگاه بی‌بدیل و ویژه‌ای در نزد افکار عمومی ملت‌ها، مخصوصاً مسلمانان دارند و به آن‌ها به‌عنوان یک الگو نگریسته می‌شود. این نقش‌آفرینی به معنای صدور

فرهنگ قرآنی و انسان‌ساز اسلام و پذیرش ویژگی‌های مثبت فرهنگ‌های دیگر است که به صورت اختیاری و در دو نوع مستقیم و غیرمستقیم انجام می‌شود. مخاطب این ارتباط، در جهت مثبت و سازنده آن، همه مسلمانان و همه مستضعفان عالم، و در جهت منفی آن، همه مستکبران عالم‌اند. لذا حدودمرز ارتباط با مسلمانان آن است که خوی استکباری نورزند، و در ارتباط با غیرمسلمانان آن است که علاوه بر خوی استکباری نورزیدن، نباید با ما در امر دین نیز بجنگند. البته در عین تعامل با آن‌ها، باید از مخلوط شدن و پذیرش ولایتشان بر حذر بود. دید مردم ایران در این نقش‌آفرینی باید جهان‌شمول و امت‌محور و ناظر به رفع ظلم از همه ملت‌ها باشد.

شکل ۷- شکل شماتیک نهایی نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی ایران

Archive of SID

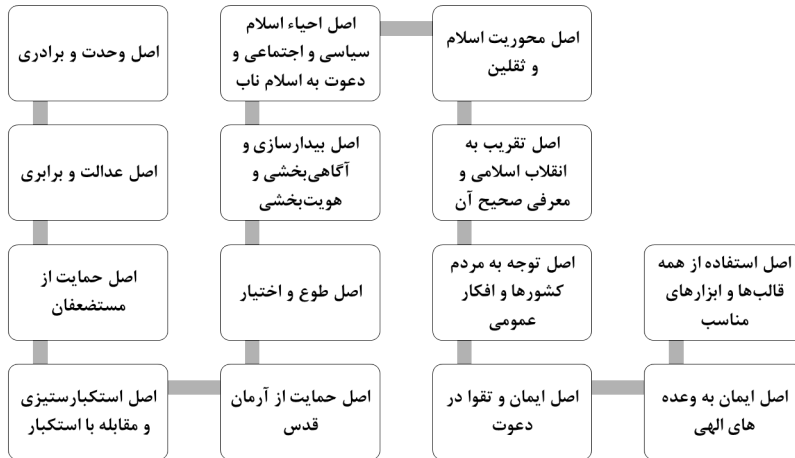
این نقش آفرینی به دلایل مختلفی باید صورت بگیرد (شکل ۲)، اما به نظر می‌رسد همه آن‌ها در طول وظیفه اسلامی باشد. چراکه به یک معنا تأمین منافع داخلی و بیدار کردن امت اسلامی و تحقق تمدن اسلامی و سایر شرایط علی، همگی ذیل وظیفه اسلامی می‌گنجد و درنهایت برای اعتلا و تحقق اسلام است که این تلاش‌ها باید صورت بپذیرد.

در این راستا باید به زمینه نقش آفرینی توجه نمود؛ باید به آزادی و حق انتخاب ملت‌ها احترام گذاشت، و روابط را با آن‌ها بر اساس برادری یا برابری و توجه به دو اصل برّ و قسط تنظیم نمود. همچنین باید توجه داشت که اسلام فوق همه چیز است و نباید چیزی آن را تحت الشعاع قرار دهد. همچنین برخی عوامل بیرونی بر نقش آفرینی جهانی، اثر ممانعت یا تسهیل‌کنندگی دارند. محبوبیت جهانی انقلاب اسلامی و سنن الهی از جمله عوامل مثبت، و استکبار و خوی استکباری و کینه‌ورزی‌های مذهبی از جمله عوامل منفی‌ای هستند که بر نقش آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی مؤثرند. راهکارهای اجرایی و کنشگرانه آیت‌الله خامنه‌ای برای نقش آفرینی مردم در عرصه جهانی را می‌توان به دودسته ارتباطات درون فردی و ارتباطات بین‌المللی تقسیم کرد. ارتباطات درون فردی مقدمه و شرط موفقیت ارتباطات بین‌المللی است که باید به آن اهتمام ویژه‌ای نمود. برای راهکارها و قالب‌های ارتباطات بین‌المللی و نیز پیامد این ارتباطات موارد متعددی از سوی ایشان طرح شده که در شکل ۵ قابل مشاهده است. نظرات ایشان را این‌گونه می‌توان تحلیل کرد که برای تحقق اهداف بلند انقلاب اسلامی، که -همان اهداف انبیای الهی است- باید مراحل زیر طی شود. اول مردم ایران با ساخت درونی کشور، تمدن اسلامی را در داخل مرزهای ایران محقق کنند تا بدان وسیله الگوی عملی دنیای اسلام شوند؛ و هم‌زمان، با ارتباطات مستقیم با امت اسلامی (شکل ۵) آن‌ها را به اهداف واقعی انقلاب اسلامی و اسلام ناب دعوت کنند. پس از تحقق اهداف این مرحله، در مرحله بعد مردم ایران و امت اسلامی باید تلاش کنند تا تمدن اسلامی کامل را در دنیای اسلام شکل دهند و الگوی عملی مردم جهان باشند؛ و هم‌زمان، با ارتباطات مستقیم با مردم جهان (شکل ۵)، آن‌ها را به اسلام واقعی دعوت نمایند. طی کردن این مراحل مؤثرترین روش برای دعوت مردم جهان به اسلام و مبارزه با استکبار است و ان‌شاءالله موجب گرویدن آن‌ها به اسلام و شکست استکبار خواهد شد. درواقع می‌توان گفت راهبرد اصلی، حفظ وحدت امت اسلامی و تحقق تمدن اسلامی در گستره دنیای اسلام است؛ کما اینکه حجت‌الاسلام خسروپناه غایت منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای را «تمدن اسلامی» می‌داند، تمدنی که درصدد

زمینه‌سازی برای ظهور حضرت ولیعصر (عج) است (خسروپناه، ۲۵ مهر ۱۳۹۶). برای تحقق این راهبرد، دوراهکنش کلی وجود دارد، راهکنش صدور انقلاب (روش مستقیم) و راهکنش الگوسازی ایران (روش غیرمستقیم).

همچنین بر اساس مجموعه بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان اصول چهارده‌گانه شکل ۸ را به‌عنوان اصول حاکم بر ارتباطات مستقیم مردم ایران در قبال مردم سایر کشورها پیشنهاد داد:

شکل ۸- اصول حاکم بر ارتباطات مستقیم مردم ایران در قبال مردم سایر کشورها

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث و نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر در پاسخ به سؤال «الگوی ارتباطات بین‌المللی مردم ایران از منظر مقام معظم رهبری چیست؟» ابعاد مختلف نقش‌آفرینی جهانی مردم انقلاب اسلامی احصاء شد. در این راستا باید توجه داشت که نظرات اصلی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، در دیدارها و پیام‌های ایشان ذکر شده و از طریق تحلیل آن، می‌توان به منظومه فکری ایشان دست‌یافت. همچنین کل یکپارچه و نظام‌مند در نظر گرفتن نظرات ایشان، از پیش‌فرض‌های این پژوهش است که بدون آن قطعاً نمی‌توان تحلیل صحیحی از نظرات رهبری داشت. بر اساس نظر ایشان تمامی مردم ایران وظیفه دارند سطحی از نقش‌آفرینی را در حدود و ثغور آن داشته باشند. این نقش‌آفرینی برای برخی اقشار مانند علما، دانشجویان و روشنفکران باید پررنگ‌تر باشد. مهم‌ترین و جامع‌ترین علت ضرورت این ارتباط، اسلام و وظیفه اسلامی است. با توجه به منظومه فکری رهبر

انقلاب به نظر می‌رسد تحقق تمدن اسلامی در سطح امت اسلامی و حفظ وحدت اسلامی، اصلی‌ترین راهبردی است که برای رسیدن به اهداف انقلاب - که همان اهداف انبیای الهی است - می‌توان ترسیم کرد. برای تحقق این راهبرد نیز باید از دو راهکنش الگوسازی ایران اسلامی (روش غیرمستقیم) و صدور انقلاب و برقراری ارتباط مستقیم طبق اصول چهارده‌گانه بهره‌گرفت. سایر قالب‌ها و راهکارهای متعددی که رهبر انقلاب ذکر کرده‌اند و در پژوهش به آن‌ها اشاره شد، ذیل این یک راهبرد و دو راهکنش کلی قرار می‌گیرند. لذا در مقایسه با سایر پژوهش‌های صورت گرفته بر روی اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه بین‌الملل، این پژوهش اولاً از منظر فرهنگی به اندیشه ایشان در حوزه بین‌الملل می‌پردازد؛ ثانیاً این مسأله را در کلان‌نقشه منظومه فکری مقام معظم رهبری تبیین می‌کند؛ ثالثاً نقش مردم به‌عنوان کنشگر حوزه بین‌الملل را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ و رابعاً برای نقش‌آفرینی مردم به راهکارهای اجرایی و عملیاتی می‌رسد و در ساحت نظر باقی نمی‌ماند. مجموع این ویژگی‌ها در هیچ‌کدام از پژوهش‌ها و منابع مشابه مشاهده نمی‌شود.

۵-۲- پیشنهادها

علاوه بر موضوعات بیان شده، در طول انجام این پژوهش، ایده‌ها و پیشنهادهای پژوهشی برای نگارنده مطرح شد که برای استفاده علاقه‌مندان و تکمیل این حوزه پژوهشی، ارائه می‌گردد. نمونه‌گیری این پژوهش بر اساس برخی کلیدواژه‌ها انجام گرفت که می‌طلبد برای دستیابی به نتایج کامل‌تر، کل بیانات رهبر انقلاب از ابتدای رهبری ایشان تاکنون مورد بررسی قرار گیرد. همچنین با توجه به اهمیت و تکرار موضوعاتی مانند وحدت اسلامی، فلسطین و حج در بیاناتشان، این ظرفیت وجود دارد که به‌طور تخصصی، الگوی ارتباطی مردمی در خصوص این حوزه‌ها استخراج شود. مهم‌تر از همه، خلأ ارائه منظومه فکری رهبر معظم انقلاب در حوزه بین‌الملل، با در نظر گرفتن مردم ایران، دولت ایران، امت اسلامی، دولت‌های اسلامی، و مستضعفان جهان به‌عنوان کنشگر، در حوزه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی احساس می‌شود، به‌طوری‌که نسبت آن منظومه، با منظومه فکری کلان ایشان تبیین شده و با آن مطابقت داشته باشد.

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

الف) مقاله‌ها

۱. اکبری، کمال؛ اولیایی، احمد، (۱۳۹۵). ظرفیت‌های نظریه ارتباطات بین‌الملل برای تبلیغ اسلام در مقیاس جهانی، سیاست متعالیه، ۱۵، ۱۳۸-۱۲۱.
۲. امانلو، حسین، (۱۳۹۴). تبیین گفتمانی بیداری اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری، مطالعات بیداری اسلامی، ۴(۷)، ۳۶-۹.
۳. امیرپور، محمدتقی، (۱۳۹۳). اصول دیپلماسی در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، دانشکده علوم اجتماعی.
۴. بامداد، احمد، (۱۳۹۵). نقش دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با نگاهی به اندیشه‌های رهبر انقلاب (آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۵. رضی، حسین، (۱۳۷۷). ارتباطات میان‌فرهنگی: تاریخ، مفاهیم و جایگاه، دین و ارتباطات، ۶-۷، ۱۶۶-۱۳۵.
۶. عبدالحسین‌زاده، محمد؛ لطیفی، میثم، (۱۳۹۲). طراحی مدل مفهومی بیداری اسلامی مبتنی بر اندیشه مقام معظم رهبری، مطالعات بیداری اسلامی، ۲(۴)، ۱۶۰-۱۳۱.
۷. عبدی‌پور، حسن، (۱۳۹۳). بازخوانی گفتمان تقریب در اندیشه سیاسی امام خمینی و مقام معظم رهبری، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۳(۱۰)، ۱۶۶-۱۵۱.
۸. کاظمی، احمد، (۱۳۹۳). دشمن‌شناسی از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۹. محبوبی، احمد، (۱۳۹۱). چشم‌انداز تمدن اسلامی و راهکارهای تحقق آن از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۱۰. محتشمی‌مهر، محمدعلی، (۱۳۹۵). مروری بر مطالعات میان‌فرهنگی در چارچوب ارتباطات بین‌المللی، مطالعات میان‌فرهنگی، ۱(۱)، ۱۶-۷.
۱۱. واعظی‌دهنوی، عباس، (۱۳۹۱). مبانی سیاست خارجی مقام معظم رهبری، جستارهای سیاسی معاصر، ۳(۱)، ۱۶۹-۱۴۱.

ب) کتاب‌ها

۱. قرآن کریم.
۲. صحیفه نور.

Archive of SID

۳. بشیر، حسن، (۱۳۹۵). دیپلماسی گفتمانی: تعامل سیاست، فرهنگ و ارتباطات، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۴. بشیر، حسن، (۱۳۹۳). دانشنامه علوم ارتباطات، تهران: انتشارات کارگزار روابط عمومی.
۵. بشیر، حسن، (۱۳۹۲). مبانی نظری بیداری اسلامی از نگاه امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۶. پورفاضلی، سیدامیر، (۱۳۹۵). دشمن‌شناسی، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۷. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ ق). بحارالانوار، بیروت: انتشارات دار احیاء التراث العربی.
۸. خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۹۰). راهبردهای سیاست خارجی بر گرفته از بیانات مقام معظم رهبری، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۹. خسروپناه، عبدالحسین، (۱۳۹۶). منظومه فکری آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۰. دانایی‌فرد، حسن؛ اسلامی، آذر، (۱۳۹۰). ساخت نظریه بی تفاوتی سازمانی: کاربرد استراتژی پژوهشی نظریه داده‌بنیاد در عمل، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۱. ذوالفقاریان، محمدرضا؛ لطیفی، میثم، (۱۳۹۰). نظریه پردازی داده‌بنیاد با نرم‌افزار NVivo8، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۲. صلح‌میرزایی، سعید، (۱۳۹۰). فلسطین (از منظر حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای)، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۱۳. فلیک، اووه، (۲۰۰۶). درآمدی بر تحقیق کیفی (ترجمه هادی جلیلی)، ۱۳۸۷، تهران: نشر نی.
۱۴. کافی، مجید، (۱۳۹۴). نظریه اجتماعی ارتباط در قرآن، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۵. محمدی، منوچهر، (۱۳۸۶). آمریکا در نگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۶. مظاهری، زینب، (۱۳۹۵). منشور دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات بین‌المللی الهدی.
۱۷. مولانا، حمید، (۱۳۹۱). اطلاعات عالمگیر و ارتباطات جهانی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۱۸. نجفی، موسی، (۱۳۹۱). نظریه بیداری اسلامی بر اساس اندیشه سیاسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، تهران: انتشارات نهضت نرم‌افزاری.
۱۹. نیومن، ویلیام لاورنس، (۱۹۹۷). شیوه‌های پژوهش اجتماعی: رویکردهای کیفی و کمی (ترجمه حسن دانایی‌فرد و سیدحسین کاظمی)، ۱۳۸۹، تهران: انتشارات مؤسسه کتاب مهربان نشر.

ج) منابع اینترنتی

۱. بی‌نام، بی‌تا، نرم‌افزار حدیث ولایت: مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری، مرکز تحقیقات کامپیوتری نور.
۲. خسروپناه، عبدالحسین، (۱۳۹۶). سخنرانی استاد دکتر خسروپناه در همایش زعیم ذوفن با محوریت رونمایی از کتاب منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، [نوشته وبسایت]، بازیابی شده در تاریخ ۲۵ مهر ۱۳۹۶، از www.rip.ir/Home/Single/64142
۳. وبسایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، Khamenei.ir

د) سایر منابع

۱. سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه.
۲. سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴.
۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

